

כ"ו באב התש"ע - 06-13.08.2010
גליון 109

למה צריך לשאול את העם?

ישראל היא דמוקרטיה חריגה, בכך שאינה מעניקה לאזרחיה את הזכות ליישם דמוקרטיה ישירה באמצעות משאל עם על עניינים עקרוניים העומדים להכרעה

עמנואל נבון

ח"כ יריב לוין ניסה לאחרונה (עד עתה ללא הצלחה) להעביר חוק שיחייב את הממשלה לקיים משאל עם

לפני אישור העברה כלשהי של טריטוריות לריבונות אחרת במסגרת של הסכם שלום. חוק כזה מכוון לתת לאזרחי ישראל כוח להטיל וטו על נסיגה ישראלית אפשרית ממזרח ירושלים ומרמת הגולן, שסיפחה ישראל ב-1967 וב-1981 בהתאמה.

בעוד שלהצעתו של ח"כ לוין יש מתנגדים רבים בכנסת ומחוצה לה, היא קיבלה תמיכה מפתיעה מח"כ ממפלגת העבודה, העיתונאי לשעבר של "הארץ" דניאל בן-סימון. כמתנגד חריף למשאל עם כמו מרבית חבריו, הסביר בן-סימון את תפניתו החדה והמפתיעה בטיעון כי על פי סקר שנעשה לא מכבר, רוב הישראלים יסכימו לנסיגה מן הגולן. עלינו להיות אסירי תודה לבן-סימון על כנותו. הוא אינו מתנגד למשאל עם משום שהוא מאמין כי הם פוגעים בדמוקרטיה הייצוגית. משאל עם מקובל עליו, אך רק אם המצביעים יתנו את התשובה "הנכונה".

צביעות מתנשאת זו מזכירה את גישתה של הנציבות האירופית לקולו של העם. מבחינת היורוקרטים של בריסל, אזרחים פשוטים אינם פיקחים דיים כדי לדעת מה טוב בשבילם ולהבין כי לאומיות היא דבר רע. משאלי עם מעניקים להמונים הבלתי מתוחכמים זכות וטו על החלטותיו הנכונות של המלך-הפילוסוף. ואכן, לצרפתים, להולנדים ולאירים היתה עזות המצח לומר "לא" לחוקה האירופית. אלא שיש פתרון לכאבי הראש הכרוכים בדמוקרטיה: להמשיך לערוך משאלי עם, עד שאנשים יענו עליהם את התשובה ה"נכונה". במקרה של האירים זה אכן עבד. אבל זה מתיש.

מרבית הדמוקרטיות – למשל במדינות בארה"ב, בקנדה, באוסטרליה וב-24 מדינות באירופה – משאלי עם הם חלק מן השיטה החוקתית, ומקיימים אותם על בסיס קבוע כל אימת שסוגיות עקרוניות, כמו תיקון החוקה, או אישור אמנה בינלאומית חשובה, דורשות הכרעה. במדינות מסוימות כמו שווייץ ואיטליה, יש לאזרחים עצמם הסמכות לדרוש עריכת משאל עם באמצעות איסוף מספיק חתימות. באיטליה משאל עם יכול לבטל חוקים קיימים. הטעם לכך הוא ברור: דמוקרטיה ייצוגית היא אמנם הדרך היחידה לנהל מדינה (דמוקרטיה) גדולה, אבל בסופו של דבר הריבונות שייכת לעם (זוהי המשמעות של המונח היווני "דמוקרטיה": שלטון העם), והאחרון זכאי להחליט ישירות בעניינים עקרוניים.

משאל עם אכן עלול להפוך את המיעוט למיעוט

ישראל היא אפוא דמוקרטיה חריגה, בכך שאינה מעניקה לאזרחיה את הזכות ליישם דמוקרטיה ישירה באמצעות משאל עם על עניינים עקרוניים העומדים להכרעה. היו הרבה ניסיונות להעביר חוקים לעריכת משאל עם, אך כולם נכשלו. הכנסת הראשונה ניסתה להעביר חוק משאל עם שיעמיד להכרעת העם הן את הסכם שביתת הנשק של 1949 והן את הסכם הפיצויים עם גרמניה ב-1952. כאשר בדצמבר 2003 הכריז ראש הממשלה אריאל שרון על כוונתו לסגת נסיגה חד-צדדית מעזה, דרשו אנשים רבים עריכת משאל עם. אך היועץ המשפטי לממשלה קבע בפברואר 2004, כי לשם כך יש לחוקק חוק מיוחד.

לוויכוח בישראל שבא בעקבות זאת, לא היה דבר עם יתרונותיו וחסרונותיו החוקתיים של משאל עם ועם וההליכים המשפטיים הנדרשים לקיומו. למעשה, תומכיה של תוכנית ההתנתקות של שרון (ששלטו על השיח הציבורי בתקשורת ובאקדמיה) ניסו לפגוע בלגיטימיות של עצם השימוש במשאל עם, רק כיוון שידעו כי הצבעת הציבור קרוב לוודאי תעצור את הנסיגה החד-צדדית של ישראל מעזה. משה נגבי, הפרשן לענייני משפט של "קול ישראל", מתח את חוט ההתפלפלות עד הקצה, כשטען כי משאלי עם הם "אנטי-דמוקרטיים" (כמובן, כיוון שזה היה שידור רדיו, אין לדעת אם הוא אמר את זה בלי לחייך). במארס, 2008 פרסמה דנה בלאנדר [נייר עמדה](#) במסגרת "המכון הישראלי לדמוקרטיה", שבו היא כותבת כי הצעת חוק משאל עם "מסכנת את יציבות הדמוקרטיה בישראל", "עלולה לעודד פעולות אלימות של קיצוניים" וכי משאל עם "עלול להרחיק את ישראל ממשפחת המדינות הדמוקרטיות". בסופו של דבר הסיבה שבגללה מתנגדת בלאנדר ליישם משאל עם בישראל

היא כי "בכל מקרה המיעוט נהפך ל"אויב העם". אך למעשה, מה שיעשה משאל עם הוא הפיכת המיעוט למיעוט. כעת למיעוט זה יש כוח בלתי פרופורציונלי, באמצעות שליטתו בבית המשפט העליון, באקדמיה ובתקשורת. לפיכך, הוא מבוהל עד עמקי נשמתו מן השימוש במשאלי עם והוא מנסה לפסול אותם בטענה הפנטסטית שהם "אנטי-דמוקרטיים".

על חברי כנסת לנסות להעביר חוק משאל עם כללי, ובכך לנתק את הקשר שבין כל חוק משאל עם שמוצע ובין החלטה מסויימת אשר לו הוא נועד. הודייה בכך שחקיקת חוק משאל עם מטרתו למנוע נסיגה משטחים היא מתכון לכישלון בכנסת. בניגוד לטענתה של בלאנדר, דווקא קיומו של חוק משאל עם בישראל יקרב אותנו למשפחת הדמוקרטיות, שלמרבייתן יש חוק כזה. כמו באירופה ובמקומות אחרים, על חוק משאל עם לקבוע כי החלטות מרכזיות או רפורמות חוקתיות או אמנות בינלאומיות יש לאשרר באמצעות משאל עם, וכי הזכות ליזום משאל עם תינתן הן לרשות המבצעת והן לרשות המחוקקת, כמו גם לאזרחים עצמם.

חקיקת חוק משאל עם כללי היא גם הדרך היחידה להביא לשינוי של שיטה המשתקת של הבחירות היחסיות הנהוגה בישראל. הכנסת לא היתה מסוגלת וגם לא רוצה לשנות את השיטה, היות שמפלגות קטנות ומפלגות דתיות מעדיפות את גודלן ואת עצם קיומן על האינטרס הלאומי. מעניין כי אריה דרעי, שעתה כבר אינו עסקן של ש"ס, מדבר בגלוי על הצורך הדחוף לבצע רפורמה בשיטת הבחירות בישראל.

היה זה רק משאל עם שאיפשר לשארל דה-גול לעקוף את המפלגות המושחתות והספסריות של הרפובליקה הרביעית בצרפת ולייסד שלטון שהוא גם יציב וגם דמוקרטי. ייתכן כי ישראל (עדיין) לא התברכה בדה-גול משל עצמה, אך זו אינה סיבה לא לתת לעצמנו את האמצעים לשנות את שיטתנו הפוליטית האופיינית לעיירה יהודית במזרח אירופה. את זה ניתן להיעשות באמצעות משאל עם. אלה שמינו את עצמם להיות האליטות שלנו יאמרו כי לשאול את העם מה הוא רוצה מנוגד לכללים. לכך יש להשיב בשאלה הצרפתית האריסטוקרטית הידועה: "Que demande le people" ("מה מבקש העם?")